

ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАР ФАОЛИЯТИДА АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИЯ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ҚОЗОҒИСТОН ТАЖРИБАСИ

Доц. Бурханов Алишер Хаджимурадович –
Доц. Мухаметов Абулбак Бобоевич –
Кат.ўқит. Абдувоҳидов Акмал Абдулазизович –
Ўқит. Ўразматов Жонибек Мусурманович –
Гулистон давлат университети “Иқтисодиёт” кафедраси

Аннотация: Дунёнинг аксарият мамлакатларида танлаб олинган инновацион ривожланиш моделларидан қатъий назар давлат инновацияларнинг ташаббускори ва катализатори сифатида майдонга чиқади. Ахборот-коммуникация соҳасининг тараққиёти мамлакатнинг жаҳон ҳамжамияти-даги ўрнини, мудофаа салоҳиятини пировардида эса миллий иқтисодиётнинг рақобат-бардошлигини белгилаб беради. Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш ва иқтисодиётнинг турли соҳа ва тармоқларига рақамли технологияларни жорий этиш борасида катта тажрибага эга бўлган Қозоғистон тажрибаси мазкур мақолада ёритилган.

Таянч сўзлар: инновация; инвестиция; ахборот-коммуникация технологиялари; рақамли иқтисодиёт, рақамли технологиялар; инсон капитали; экспорт; “инновацион технологиялар парки”; эркин иқтисодий зона; давлат-хусусий шерикчилиги.

Аннотация: Независимо от выбранных моделей инновационного развития в большинстве стран мира государство выступает инициатором и катализатором инноваций. Развитие информационно-коммуникационной сферы в конечном счете определяет положение страны в мировом сообществе, а также ее оборонный потенциал, конкурентно-способность национальной экономики. Учитывая вышесказанное, в данной статье рассматривается опыт Казахстана, имеющего большой опыт в развитии информационно-коммуникационных технологий и внедрении цифровых технологий в различные сферы и отрасли экономики.

Ключевые слова: инновации; инвестиции; информационно-коммуникационные технологии; цифровая экономика; цифровые технологии; человеческий капитал; экспорт; “инновационно-технологический парк”; свободная экономическая зона; государственно-частное партнерство.

Annotation: Regardless of the chosen models of innovative development in most countries of the world, the state is the initiator and catalyst of innovation. The development of the information and communication sphere ultimately determines the country's position in the world community, as well as its defense potential and the competitiveness of the national economy. Given the above, this article examines the experience of Kazakhstan, which has extensive experience in the development of information and communication technologies and the introduction of digital technologies in various spheres and sectors of the economy.

Keywords: innovations; investments; information and communication technologies; digital economy; digital technologies; human capital; export; “innovation and technology Park”; free economic zone; public-private partnership.

Жаҳон тажрибаси барча соҳаларда сифатли ўсишни таъминловчи янгиликларни узлуксиз тарзда амалиётга жорий этиш жамият ва иқтисодий ривожланишнинг ҳаракатлантирувчи кучига айланганлигини кўрсатмоқда. Бугун ривожланишнинг инновацион моделлари ва “ақлли” технологиялар амалга ошириляётган мамлакатлар энг муваффақиятли ва барқарор ҳисобланади. Бундай мамлакатларнинг барқарор тараққиёти, уларнинг жаҳон бозорларида рақобатбардошлиги табиий ресурсларни экспорт қилиш ва жисмоний меҳнатдан фойдаланишга эмас, балки инновацион ғоялар ва ишланмаларга асосланади. Шундан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев 2019 йилнинг 24 январида мамлакат Парламентига ўз Мурожаатномасида: “...жамиятимиз аъзоларининг билими, савиясини ошириш учун аввало илм-маърифат,

юксак маънавият керак. Илм йўқ жойда қоқоқлик, жаҳолат ва албатта, тўғри йўлдан адашиш бўлади... Тараққиётга эришиш учун рақамли билимлар ва замонавий ахборот технологияларини эгаллашимиз зарур ва шарт. Бу бизга юксалишнинг энг қисқа йўлидан бориш имкониятини беради. Зеро, бугун дунёда барча соҳаларга ахборот технологиялари чуқур кириб бормоқда” – деб таъкидлаб ўтди [1].

Инновацион ривожланиш учун масъул идораларнинг асосий вазифаси инновация ва фан ютуқларини кенг жорий этиш ҳисоби-га мамлакатнинг иқтисодий ўсиши ва жаҳон бозорларидаги рақобатбардошлигини таъминлаш ҳамда иқтисодиётда интеллектуал улушнинг кўпайиши ҳисобланади.

Бошқача қилиб айтганда, биз Ўзбекистонни ишлаб чиқаришда инновация ва интеллектуал ҳиссанинг юқори улуши бўл-

ган барқарор бозор иқтисодиётига, замонавий ва глобал бозорда рақобатбардош саноатга, шунингдек, қулай инвестициявий ва ишчанлик муҳитига эга жадал ривожланаётган мамлакатга айлантиришимиз лозим.

Ахборот-коммуникациялари инсон фаолиятига универсал таъсир кўрсатиши билан бир қаторда, улар иқтисодиёт тармоқ ва соҳаларини ривожлантиришда муҳим стратегик аҳамиятга эгаллиги билан ажралиб туради. Кейинги йилларда Қозоғистонда ахборот-коммуникация соҳасида барча кўрсаткичлар ижобий ўзгариш суръатларига эга бўлгани ҳолда ҳам маҳаллий ва ҳам халқаро даражада барқарор ўсиш суръатларини кўрсатиб келмоқда. Бу ҳолат халқаро экспертлар томонидан ижобий баҳоланмоқда.

Шу билан бир қаторда ахборот-коммуникация соҳасида товар ва хизматлар импорти устунлик қилмоқда, ҳамда АКТ соҳасида малакали мутахассисларнинг етишмаслиги, ИТТКИга ажратилаётган маблағларнинг камлиги сезилмоқда.

АКТ тармоғининг ривожланиши иқтисодий ривожланиш даражаси билан узвий боғлиқ иқтисодий тараққиёт даражаси қанчалик юқори бўлса, АКТ соҳасининг ривожланиши шунча юқори бўлади. Шунини алоҳида

таъкидлаш лозимки, АКТ тармоғининг ўсиши иш ўринлари сонини кўпайтиришга хизмат қилиши билан бир қаторда бошқа иқтисодиёт тармоқ ва соҳаларининг самарадорлигига ҳам катта таъсир кўрсатади.

Сўнгги йилларда Қозоғистоннинг АКТ бозори барқарор суръатларда ўсмоқда, хусусан 2016 йилда бозор ҳажми 559695 млн. тенгени ташкил этгани ҳолда, бу кўрсаткич аввалги йилларга нисбатан 19%га кўпдир. Шу билан бирга АКТ бозорида лицензион дастурий маҳсулотлар улушининг муттасил ўсиб бориши кузатилмоқда. 2016 йилда дастурий маҳсулотларнинг ҳажми 53490 млн. тенгени ташкил этган. Телекоммуникациялар бозорининг ҳажми 2016 йилда алоқалар бозорининг 66%ни эгаллагани ҳолда, Қозоғистонда алоқа бозори йил сайин ҳам иқтисодий ва ҳам инфратузилмавий жиҳатдан тараққий этиб бормоқда. Бугунги кунда мамлакатнинг барча ҳудудларида 4G технологияларини изчил жорий этиш бўйича тизимли ишлар амалга оширилмоқда.

Қозоғистонда алоқа бозорининг йиллик ўсиши ўртача 3%ни ташкил этмоқда. Шу билан биргаликда мамлакатда алоқа бозорининг тузилмаси жиддий ўзгаришга учрамоқда.

1-жадвал

Қозоғистонда АКТ тармоғи ташқи иқтисодий фаолиятининг асосий натижалари, млн. АҚШ доллари

	2014		2015		2016	
	Экспорт	Импорт	Экспорт	Импорт	Экспорт	Импорт
Жами АКТ сектори бўйича	548	3326	247	2288	201	1924
Товарлар	402	2990	104	1938	77	1652
Телекоммуникацион асбоб-ускуналар	256	1128	45	755	29	647
Компьютерлар ва тегишли жиҳозлар	46	627	9	403	7	224
Электрон бутловчи қисмлар	13	300	9	177	12	169
Аудио ва видео асбоб-ускуналар	66	432	13	259	11	250
Бошқа АКТ товарлари	21	503	28	343	18	361
Хизматлар	146	336	142	350	124	272
Телекоммуникацион хизматлар	132	193	130	184	109	114
Компьютер хизматлари	8	93	10	122	13	128
Информацион хизматлар	6	50	2	43	1	30

Манба: Отчет по отрасли информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан. 2018 АО Национальный инфокоммуникационный холдинг «Зерде»[21].

Хусусан кейинги йилларда Интернет хизматлари 27,1 %дан 28,6 %га ўсгани ҳолда, мобил алоқа ва маҳаллий телефон алоқаси хизматларининг пасайиши кузатилмоқда. Алоқа бозори тузилмасининг бундай ўзгариши қуйидаги омиллар билан боғлиқ:

- Уяли алоқа операторларининг аксарият абонентлари комплекс тариф режала-

рига ўтганликлари боис, абонентларнинг ўртача ARPU си пасайган;

- Мамлакат аҳолиси томонидан смартфонларнинг кенг фойдаланиши натижасида аҳоли Интернетдан алоқа воситаси сифатида кенг фойдаланмоқда;

- Маҳаллий телефон алоқаси хизматларидан фойдаланиш даражаси тобора пасайиб бормоқда.

Юқоридаги жадвал маълумотларини таҳлил қилиш шуни кўрсатмоқдаки, сўнгги йилларда мамлакатда АКТ товарлари экспорти сезиларли даражада қисқаришга юз тутмоқда. АКТ товарлари экспорти 2014 йилга нисбатан 2016 йилда қарийб беш баробарга қисқарган. Телекоммуникация

асбоб-ускуналари ва компьютерлар экспорти кескин камайганлигини кўриш мумкин.

Мамлакатда сўнгги йилларда электрон савдо бозори ҳажми ўсиб бораётганлигини кўришимиз мумкин. Хусусан, 2016 йилда мамлакатда электрон савдо бозори ҳажми ўтган 2015 йилга нисбатан 45 %га ўсган.

2-жадвал

Қозоғистонда электрон тижорат бозори ҳажми, млн. тенге

Кўрсаткичлар	2013	2014	2015	2016
Интернет орқали чакана савдо ҳажми, млн.тенге	28046	41263	50920	78501
Умумий чакана савдо ҳажмида электрон савдонинг улуши,%	0,5	0,7	0,8	1,0
Интернет орқали улгуржи савдонинг ҳажми, млн.тенге	52988	50818	65656	67741
Улгуржи савдонинг умумий ҳажмида электрон савдонинг улуши,%	0,4	0,3	0,4	0,4
Интернет орқали хизматларни реализация қилиш ҳажми, млн.тенге	71256	73488	39156	80198
Жами	152290	165569	155732	226440

Манба: Отчет по отрасли информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан. 2018 АО Национальный инфокоммуникационный холдинг «Зерде»[21].

Интернет орқали амалга оширилган савдолар таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, амалга оширилган савдоларнинг умумий ҳажмида ноозиқ-овқат товарлар устунлик қилади (96%).

Интернет орқали кўрсатилган ва со-тилган хизматлар ҳажмида қуйидагилар муҳим ўрин тутди: жойларни бронлаш хизматлари-6,49%; транспорт воситалари учун билетлар сотиш-34,54%; ҳордиқ чиқариш, кўнгилочар хизматлар ва спорт соҳасида билетлар сотиш-2,32%; реклама хизматлари-2,23%; хостинг хизматлари-0,12%; масофавий таълим хизматлари-0,56%; доменларни қўллаб-қувватлаш хизматлари-0,09%; ахборот хизматлари-1,44%; консалтинг хизматлари-0,09%; воситачилик хизматлари-2,08%; бошқалар -47,02%. Хизматлар соҳасида Олмаота (54,91%), Қарағанда вилояти (23,45%), Остона (16,37%) устунлик қилади.

Бугунги кунда Қозоғистонда корхона ва ташкилотларда АКТларининг аҳамияти ва бунда ИТ-раҳбарларининг ўрни тобора ортиб бормоқда (1-расм). Қозоғистонда АКТ секторини ривожлантириш борасида қўйилган мақсадларга эришиш учун халқаро экспертлар АКТ сектори экотизимининг барча элементларини қамраб олган ҳолда, қуйидагиларни амалга оширишни таклиф қилади-лар:

1. Инфратузилмани ривожлантириш:

- Мамлакатнинг барча аҳоли пунктларида кенг полосали Интернет тармоғининг мавжуд бўлишига эришиш;

- LTE/4G мобил интернет технологиялари қамраб олиниш даражасини ошириш.

2. Бизнес юритиш шарт-шароитларини яхшилаш:

- Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар учун ЭИЗда солиқ имтиёзлари ва преференциялар берилишини назарда ту-тувчи фаолият турларини кенгайтириш.

3. Талабни шакллантириш:

- Мамлакат электрон саноатини ривожлантириш мақсадида АКТ товар ва хизматларини ички ва ташқи бозорларга олиб чиқиш мақсадида дастурий маҳсулотларнинг Миллий реестрини яратиш, тармоқда ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш мақсадида давлат буюртмаларини бажаришга миллий АКТ компанияларини кенг жалб қилиш;

- Маҳаллий АКТ товарларини ташқи бозорларга олиб чиқиш бўйича чора-тадбирлар режасини ишлаб чиқиш.

4. Молиявий хизматлардан фойдаланиш даражасини ошириш:

- Венчурли молиялаштиришни ривожлантириш ва рағбатлантириш;

- Молиявий грантлар ва кредит субсидиялари бўйича талабларни соддалаштириш.

5. Инсон капиталини ривожлантириш:

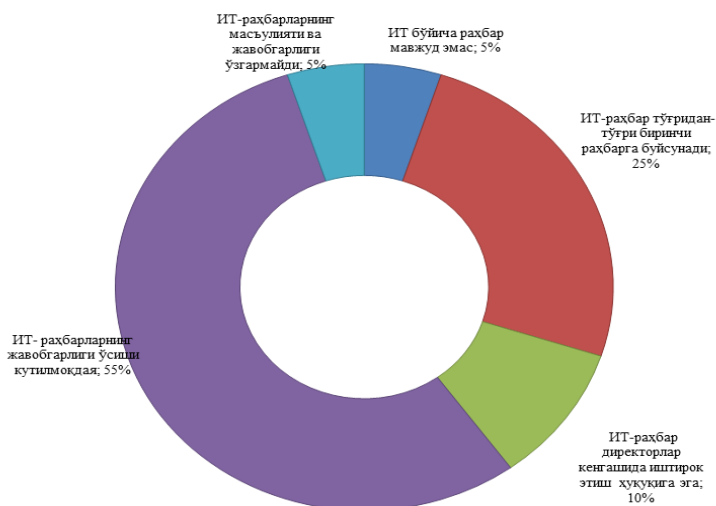
- АКТ бўйича маҳаллий мутахассислар фаолият кўрсатувчи йирик халқаро АКТ марказларининг филиалларини очиш;

Сўнгги йилларда Қозоғистонда АКТ тармоғининг барча кўрсаткичлари ижобий динамикага эга бўлгани ҳолда, ҳам маҳаллий ва ҳам халқаро миқёсда барқарор ривожланиш суръатларини намоён этиб келмоқда. Бу нарса халқаро экспертлар томонидан эътироф этилмоқда.

Шу билан биргаликда АКТ соҳасида импортнинг устун мавқега эга бўлиб қолаётганлиги, малакали мутахассисларнинг етишмаслиги, ИТТКИга ажратмалар улуши-

нинг камлиги каби муаммолар мамлакатда рақамли иқтисодиётдан дивиденд олиш имкониятларини чеклаб қўймоқда.

Қозоғистонда фаолият кўрсатувчи “Зерде” Миллий ахборот-коммуникациялар холдинги томонидан ўтказилган сўровлар натижасига кўра, бугунги кунда мамлакат компанияларининг қарийб 50 % Chief Data Officer (CDO) нинг ролини тўлиқ тушуниб етишмаган (1-расм).

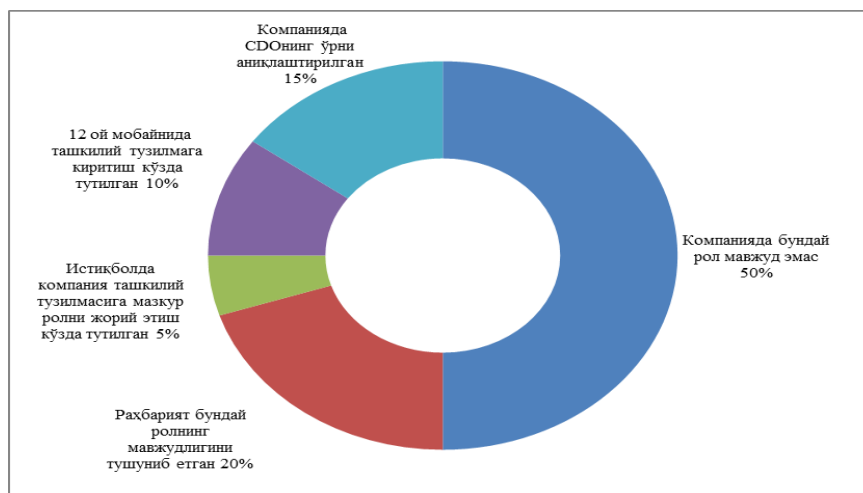

1-расм. АКТ –раҳбарларининг бизнес-қарорларни қабул қилиш жараёнларига жалб қилинганлик даражаси

Манба: Отчет по отрасли информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан. 2018 АО Национальный инфокоммуникационный холдинг «Зерде»[21].

Қозоғистонда АКТ секторини қўллаб-қувватлашда инновацион грантлар муҳим ўрин тутаяди. Мамлакатда “Технологик ривожланишни қўллаб-қувватлаш Миллий агентлиги” АЖ инновацион фаолиятни давлат томонидан қўллаб-қувватлашда муҳим

ўрин тутаяди. Мазкур агентлик томонидан инновацион грантлар 16та устувор йўналиш, шу жумладан АКТ соҳаси бўйича ҳам ажратилади.

2-расм. Ташкилотларда CDO ролининг мавжудлиги

Манба: Отчет по отрасли информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан. 2018 АО Национальный инфокоммуникационный холдинг «Зерде»[21].

Агентлик томонидан ишлаб чиқилган янги тартибга мувофиқ, эндиликда Агентлик инновацион грантлар бўйича аризалар қабул қилишнинг бошланиши тўғрисида оммавий ахборот воситалари, шу жумладан интернет ресурслар орқали маълум қилади. Дастлабки аризаларни қабул қилиш вақти ва муддат-

лари ваколатли орган билан келишилган ҳолда, дастлабки аризаларни қабул қилиш бошланишидан 15 кун олдин маълум қилинади. Ариза топширилган кундан бошлаб, молиялаштириш бўйича шартнома имзолангунгача бўлган давр 60 иш кунидан ошмаслиги лозим.

3-жадвал

Инновацион грантларнинг турлари ва уларнинг тавсифи

Мақсадли кўрсаткичлар	Тармоқни технологик ривожлантириш учун грантлар	Фаолият кўрсатаётган корхоналарни технологик жиҳатдан ривожлантириш учун грантлар	Технологияларни тижоратлаштириш учун грантлар
Ажратилган маблағлар	Лицензион шартнома бўйича асосланган харажатларнинг 70%гача ёки харид қилиниши режалаштирилган асбоб-ускуналар қийматининг 50%гача ва технологик имкониятларни ошириш учун асосланган харажатларнинг 85%гача (500 млн.тенгедан кўп бўлмаган миқдорда)	Лицензион шартнома бўйича асосланган харажатларнинг 70%гача ёки харид қилиниши режалаштирилган асбоб-ускуналар қийматининг 50%гача (400 млн.тенгедан кўп бўлмаган миқдорда)	Асосланган харажатларнинг 50 %гача (200 млн. тенгедан кўп бўлмаган миқдорда)
Фойдаланиш мақсадлари	Ваколатли орган томонидан белгилаб берилган устувор йўналишлар доирасида хорижий асбоб-ускуналарни, техника ва технологияларни сотиб олиш орқали корхоналарни қўллаб-қувватлаш эъзизига технологик муаммоларни ҳал этиш	Ваколатли орган томонидан белгилаб берилган устувор йўналишлар доирасида технологиялар трансфери орқали корхоналарнинг технологик муаммоларига ечим топиш	Ижобий иқтисодий самара олишга йўналтирилган илмий-техникавий фаолият натижаларини ишлаб чиқаришда қўллаш
Лойиҳа мезонлари	1)Ишлаб чиқариш корхонасининг технологик ривожланишини таъминлашга йўналтирилган бўлиши лозим; 2)Маҳаллий хомашёдан фойдаланишга йўналтирилган бўлиши, самарадорлиги илғор технологик даражадан паст бўлмаслиги лозим; 3)Саноат ишлаб чиқаришда қўлланилиши шарт бўлгани ҳолда, саноат ишлаб чиқаришда синондан ўтган бўлиши лозим; 4)Экспорт салоҳиятини ошириш ёки меҳнат унумдорлигини ўстиришга йўналтирилган бўлиши лозим.	1)Қараб чиқиётган технология авваллари мамлакатда қўлланилмаган бўлиши лозим; 2)Лойиҳанинг тармоқ салоҳиятини мустақамлашга хизмат қилиши; 3)Маҳаллий технологик компетенцияларни ривожлантириш борасида имкониятларнинг мавжудлиги	Лойиҳа янги маҳсулот ёки янги технологияни ишлаб чиқариш жараёнига тўлалигича жорий этишга йўналтирилган бўлиши лозим

Манба: Отчет по отрасли информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан. 2018 АО Национальный инфокоммуникационный холдинг «Зерде»[21].

Барча босқичлар босиб ўтилгандан сўнг, грант тақдим этиш бўйича якуний хулосани молиялаштириш бўйича комиссия тақдим этади. Бу комиссия таркибига давлат идоралари, жамоат ташкилотлари ва бошқа бир қатор миллий институтлар вакиллари киритилган. Грантлар бўйича аризаларни электрон шаклда топшириш ва унинг ҳолатини онлайн тарзда кузатиш ҳам мумкин.

Агентлик ўз фаолиятининг бугунги кунгача бўлган даврида устувор йўналишлар бўйича жами 316 та инновацион грантларга 11467 млн. тенге маблағ ажратган. АКТ соҳасида 69 та инновацион грант лойиҳалари молиялаштирилганлигини, шундан 51 таси

технологияларни тижоратлаштириш учун йўналтирилганлигини қайд этиш лозим. 2011-2016 йиллар давомида АКТ учун ажратилган грант маблағларининг умумий суммаси 1068 млн.тенгени ташкил этган бўлса, 2011 йилда АКТ соҳаси учун энг катта маблағ 383 млн.тенге ажратилган. 2016 йилда эса соҳа учун 216 млн.тенге ажратилган ва бу 2011 йилга нисбатан 37%га камдир. Мамлакатда инновацион ўсишни, хусусан АКТ соҳасини қўллаб-қувватлаш учун йўналтирилаётган грантлар тўғрисида умумий хлуоса қилиш учун юқоридаги жадвалга мурожаат қиламиз. Бугунги кунда Қозоғистонда АКТ соҳасига йўналтирилаётган инновацион

грантларни таҳлил қилар эканмиз, қуйидаги ҳолатлар кўзга ташланади:

- йилдан йилга АКТ соҳасига тақдим этилаётган грантлар миқдори қисқариб бормоқда;

- Қозоғистон компаниялари ўртасида ўтказилган сўровлар натижаси шуни кўрсатмоқдаки, грант маблағларини ажратишда бюрократик тўсиқлар сақланиб қолмоқда;

- АКТ соҳасида импорт ўрнини босувчи сиёсатни амалга ошириш ва уни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш талаб этилади.

Қозоғистон Республикаси Президентининг 2003 йил 18 августдаги №1166 сонли Фармони билан ташкил этилган “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонаси учун бир қатор солиқ ва божхона имтиёзлари кўзда тутилган бўлиб, мазкур имтиёзлар 2028 йилга қадар амал қилиши белгилаб қўйилган. “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонаси Қозоғистон Республикасининг Солиқ Кодекси ва Қозоғистон Республикасининг “Қозоғистон Республикасида махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги Қонуни ва шунингдек Божхона иттифоқи иштирокчи мамлакатлари ўртасида 2010 йил 18 июнда имзоланган келишувга мувофиқ қатор солиқ ва божхона имтиёзларидан фойдаланмоқда.

Мамлакат солиқ қонунчилигига мувофиқ, солиқ имтиёзларидан фойдалана олиш

учун компания қуйидаги талабларга жавоб бериши лозим:

- “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонаси ҳудудидаги солиқ органида солиқ тўловчи сифатида рўйхатдан ўтган бўлиши ва махсус иқтисодий зона ҳудудида ўз фаолиятини амалга ошириши лозим;

- “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонаси ҳудудидан ташқарида ўз таркибий бўлинмаларига эга бўлмаслиги;

- Ялпи йиллик даромаднинг камида 70 % “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонасини ташкил этишдан кўзланган мақсад ва асосий фаолият турларидан олиниши лозим.

Мамлакат солиқ қонунчилигида “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонасининг устувор фаолият йўналишлари белгилаб берилган: АКТ аппаратлари, маълумотлар баъзаси ва дастурий таъминот маҳсулотлари ишлаб чиқариш; АКТ соҳасида ИТТКИларини амалга ошириш; АКТ соҳасида таълим дастурларини амалга ошириш; Маиший ва офис техникасини ишлаб чиқариш ва ҳоказолар. “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонаси резидентлари учун юқоридаги (4-жадвал) солиқ имтиёзлари кўзда тутилган.

4-жадвал

“Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонаси резидентлари солиқ имтиёзлари

Тўлов турлари	Инновацион технологиялар парки ЭИЗдан ташқарида	Инновацион технологиялар парки ЭИЗ ҳудудида	Изоҳ
Корпоратив даромад солиғи	20 %	0 %	
Ер солиғи	Солиқ кодексига мувофиқ	0 %	
Ер участкаларидан фойдаланганлик учун тўлов	Солиқ кодексига мувофиқ	0 %	10 йилдан кўп бўлмаган муддатга
Мол-мулк солиғи	1,5 %	0 %	
Ижтимоий солиқ	11 %	0 %	Беш йилдан кўп бўлмаган муддатга, агар 1) меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари ялпи йиллик даромаднинг 50 фоизидан кўп бўлса, 2) меҳнатга ҳақ тўлаш харажатларининг 90 фоизидан ортиғи мамлакат резидентларининг меҳнатига ҳақ тўлашга йўналтирилган бўлса
ҚҚС	12 %	0 %	Инновацион технологиялар парки ҳудудида истеъмол қилинувчи барча товарлар бўйича

Манба: Отчет по отрасли информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан. 2018 АО Национальный инфокоммуникационный холдинг «Зерде»[21].

Мамлакатимизда ҳам юқори технологияли янги ишлаб чиқариш қувватларини ташкил этиш, ҳудудларни рақобатдош ва экспортга йўналтирилган замонавий саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни ўзлаштиришга янада фаол жалб қилиш, ишлаб чиқариш, муҳандислик-коммуникация, йўл-транспорт, ижтимоий инфратузилма ва логистика хизматларини жадал ривожлантиришни таъминлаш учун тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этишни кенгайтиришнинг энг муҳим омили сифатида эркин иқтисодий зоналарни изчил ривожлантириш борасида янада қулай шарт-шароитлар яратиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг тегишли фармони қабул қилинди [6].

Мазкур имтиёзлар киритилган инвестициялар ҳажмига қараб 3 йилдан 10 йил муддатгача амал қилади:

Фармонга мувофиқ, ЭИЗ иштирокчиларига ер солиғи, фойда солиғи, юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ, микрофирмалар ва кичик корхоналар учун ягона солиқ ҳамда Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Республика йўл жамғармасига ва Молия вазирлиги ҳузуридаги Бюджетдан ташқари умумтаълим ва тиббиёт муассасаларининг моддий-техника базасини ривожлантириш жамғармасига мажбурий тўловлар бўйича имтиёзлар назарда тутилган [6].

5-жадвал

Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналар резидентлари учун имтиёзлар

300 минг АҚШ долларида 3 миллион АҚШ долларида ҳажмдаги инвестициялар – 3 йил муддатга;
 3 миллион АҚШ долларида 5 миллион АҚШ долларида ҳажмдаги инвестициялар – 5 йил муддатга;
 5 миллион АҚШ долларида 10 миллион АҚШ долларида ҳажмдаги инвестициялар – 7 йил муддатга;
 10 миллион ва ундан кўп АҚШ доллари ҳажмдаги инвестициялар сўнгги 5 йилда амалдаги ставкалардан 50 фоиз кам ҳажмдаги даромад солиғи ва ягона солиқ тўлови ставкалари қўлланган ҳолда – 10 йил муддатга берилади.

Манба: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 26 октябрда “Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4853-сон фармони, манба: <http://lex.uz/docs/3056978>.

Қозоғистонда божхона имтиёзларига эга бўлиш учун компаниялар “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонаси ҳудудида ўз фаолиятларини амалга оширишлари талаб этилади. Божхона имтиёзлари “Қозоғистон Республикасида махсус иқтисодий зоналар фаолият тўғрисида”ги Қозоғистон Республикасининг Қонуни ҳамда Божхона иттифоқи ва Қозоғистон Республикасининг божхона ҳужжатлари билан белгилаб берилади.

2017 йилнинг 1 июль ҳолатига 154 та компания “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонасида рўйхатдан ўтказилган бўлса, улардан 59 таси бевосита махсус зона ҳудудида фаолият кўрсатмоқда, 62 та компания экстерриториаллик тамойили бўйича иш юритмоқда, 33 та компания шартнома шартларига риоя этмаганлиги муносабати билан махсус зона ҳудуди резиденти мақомидан чиқарилиш арафасида. “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонасининг бугунги кунгача бўлган фаолияти давомида 22,6 млрд.тенге инвестиция маблағлари ўзлаштирилганлигини кўришимиз мумкин. Махсус зона томонидан

113 млрд. тенгелик маҳсулот ишлаб чиқарилган. “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонасининг умумий майдони 163 га.ни ташкил этади. Мазкур ҳудудда биринчи навбатда 22,6 га. (“ЦИТТ” АЖ-7,5 га., Glotur-3,2 га., Физика-техника институти-2,8 га., KT Glou Lab-0,7 га., Delta IT-0,6 га., Нурсат плюс-0,6 га, КИНГ-7,2 га) ўзлаштирилган бўлса, иккинчи навбатда 140,3 га. ер майдонини ўзлаштириш ва АКТ соҳасида янги қувватлар ва ишлаб чиқаришларни ташкил этиш кўзда тутилган.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, қуйида ўтиш иқтисодиётдаги мамлакатларда тадбиркорлик субъектлари экспортида ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишни ривожлантириш лойиҳаларини амалга ошириш жараёнига хос бўлган асосий муаммолар кўрсатилган (6-жадвал).

Компютер технологияларидан фойдаланишнинг имконияти мавжуд эмаслиги ҳамда улардан фойдаланишнинг асосий билимлар ва кўникмаларнинг йўқлиги АКТ тизими мувафаққиятли фаолият кўрсатишининг жиддий тўсиқларидан бири ҳисобланади.

Тадбиркорлик субъектлари экспортида АКТдан фойдаланишни ривожлантириш ва лойиҳаларни амалга ошириш жараёнига хос бўлган асосий муаммолар

Соҳа	Муаммолар	Оқибатлари
Институционал жиҳатлар	Режалаштиришнинг самарасизлиги Мақсадларнинг ноаниқлиги	Тизимларни номуқобил лойиҳалаштириш Тизимларнинг иқтисодий самарасизлиги
Инсон ресурслари	Малакали мутассислар етишмаслиги Професионал ўқитишнинг йўқлиги	Тизимни қўллаб қувватлашнинг самарасизлиги Замонавий технологиялар яратиш манбалардан узилиб қолганлик
Молиялаштириш	Лойиҳалар қийматини етарлича баҳоламаслик Харажатларни қоплаш манбаларининг мавжуд эмаслиги	Лойиҳаларнинг тугалланмаганлиги Тизимларга қўшимча ишлар қийматининг юқорилиги
Ички муҳит	АКТнинг ривожланган миллий ишлаб чиқариш базаси мавжуд эмаслиги АКТни қўллаб қувватлашни таъминлайдиган сервис компаниялари йўқлиги	Тизимнинг малакали техник қўллаб қувватланмаслиги Жорий этишдаги қийинчиликлар
Технологиялар	Асбоб-ускуналар ва дастурий таъминлаш турларининг чекланганлиги Зарурий дастурий таъминлашнинг йўқлиги	Хар хил тизимларнинг номувофиқлиги Буюртмали тизимларга ҳаддан ортиқ таяниш

Манба: Стратегическое планирование-важный фактор стабильности устойчивого социально-экономического развития страны и регионов: материалы Форума экономистов / под общей редакцией –Т.: Ахмедова/ Ташкент: IFMR, 2019. -592 с.

Чунки тадбиркорларда қулай ва сифатли давлат хизматларидан фойдаланиш имконияти мавжуд эмас экан, уларни ташкил этишга сарфланган саъй ҳаракатлар ва маблағларнинг самараси бўлмайдди. Интернетга кириш қийматини пасайтириш ва ахборот технологияларига ўқитишни ташкил этиш йўли билан бунга қарши курашиш зарур. Интернетдан жамоа бўлиб фойдаланиш пунктлари (Интернет-киоскалар) ташкил этиш йўли билан ушбу муммони қисман ҳал этиш мумкин. Ушбу амалиёт Эстония, Сингапур сингари мамлакатларда муваффақиятли қўлланилмоқда. Жамоа бўлиб фойдаланиш шахобчалари кутубхоналарда ёки почта бўлимларида жиҳозланиши мумкин. Бевосита ижрочиларнинг, яъни давлат хизматчиларининг ислоҳ қилишнинг мазмуни ва йўналишларини тушуниши муваффақиятнинг муҳим шартлари ҳисобланади. Давлат органлари билан тадбиркорлик субъектлари ўртасида АКТнинг имкониятларини ва ҳоқимият тузилмалари, аҳоли ва бизнес ўртасида муносабатларининг янгича турини йўлга қўйиш учун уларни қўллашнинг муҳимлигини англаб етишлари зарур [15].

Амалиёт кўрсатмоқдаки, тадбиркорлик субъектлари экспортида АКТдан фойдаланишда қуйидаги муаммолар ҳам долзарблигича қолмоқда:

- тадбиркорлар субъектлари билан ташкилотлар ўртасидаги ҳужжатлар алмашинуви аксарият ҳолларда қоғоз кўринишида бўлиб, кўпгина қарор қилиш жараёнларини секинлаштирмоқда. Бундан ташқари ушбу жараёнларда фойдаланилувчи қоғозларга қилинадиган харажатлар кундан кунга ортиб бормоқда. Шунинг учун ҳам ушбу жараёнларда АКТ функционал имкониятларидан кенг фойдаланиш лозим;

- жаҳон бозорлари талабларидан келиб чиққан ҳолда тадбиркорлик субъектлари экспортини амалга ошириш учун суғурта хизматларини АКТлар ёрдамида расмийлаштиришнинг электрон тизимини амалга ошириш;

- экспортни амалга ошириш жараёнида бахтсиз йўл ҳодисаси рўй берган ҳолда масофадан туриб, ушбу ҳолатга баҳо бериш АКТнинг функционал имкониятларидан кенг фойдаланиш;

- Республикамиздан туриб хориждаги мижозларнинг буюртмаларини электрон шаклда қабул қилиш;

- Экспорт ҳужжатларини расмийлаштиришда кўп вақт билан биргаликда жуда кўп хатоликлар ва коррупцияга дуч келинмоқда;

- Тадбиркорлик субъектларининг ҳудудлараро ҳужжатлар алмашилини қисқа вақт мобайнида камайтириш;

- Тадбиркорлик субъектларида АКТдан қисман фойдаланилади, асосан ҳисоб-китоб операциялари ва бухгалтерия ҳисоботларини юритишни автоматлаштириш учун;

- Тадбиркорлик субъектлари экспорт фаолиятидаги мақсадларнинг ҳамма вақт ҳам аниқ эмаслиги;

- Экспорт самарадорлигининг пастлиги, реал ҳолат ва риск омилларини инобатга олмай туриб асосиз қарорлар қабул қилиниши.

Тадбиркорлик субъектлари муаммоларини муваффақиятли ҳал қилиш, ишлар сифатини ошириш ва ушбу соҳани ривожлантиришнинг асосий омилларидан бўлиб АКТ асосида самарали тизимни жорий қилиш ҳисобланади.

“Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонаси фаолиятини янада такомиллаштириш мақсадида хорижий экспортлар қуйидаги таклиф ва тавсияларни беришади:

- “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонаси резидентлари учун технологик маҳсулотлар учун давлат буюртмаларини шакллантиришда имтиёзлар тақдим этиш, ЭИЗ резидентларининг ИТТКИларини рағбатлантириш мақсадида инвестицияларни кўпайтириш. Бу вазифанинг ҳал этилиши ишлаб чиқариш қувватларининг “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонаси ҳудудига кўчиб ўтишига замин яратади.

- “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонаси ҳудудида бугунги кунда солиққа тортишнинг мураккаб тизими амал қилишини ҳисобга олган ҳолда, Беларус Республикасининг тажрибасидан фойдаланиш талаб этилади. Унга кўра “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонасининг барча резидентлари учун экстерриториаллик тамойилини қўллаш тавсия этилади.

- ИТТКИларини жонлантириш мақсадида ишлаб чиқариш, лабораториялар, ОТМлари, турар жойларни ўз ичига олган яхлит экотизимни шакллантириш талаб этилади. Аммо бугунги кунда мазкур зонада экотизимнинг барча унсурлари тўқис ҳолда мавжуд эмас. Шу боис “Инновацион технологиялар парки” эркин иқтисодий зонаси ҳудудида технологик университетларни, тармоқ лабораторияларини, компания ходимлари учун турар жойларни барпо этиш лозим.

- Мамлакатда импорт ҳажмининг юқорилигини инобатга олган ҳолда, асосий йўналишни экспорт салоҳиятини оширишга қаратиш талаб этилади [19].

Бугунги кунда Қозоғистонда АКТ соҳасини ривожлантиришда давлат-хусусий шерикчилик муносабатларига алоҳида эътибор қаратилаётганлиги аҳамиятлидир.

АКТ соҳасини ривожлантиришда давлат-хусусий шерикчилик алоқаларининг ривожлантирилиши қуйидаги имкониятларни тақдим этади:

Биринчидан, давлат-хусусий шерикчилик муносабатларини ривожлантириш тадбиркорлик тузилмаларининг иқтисодий жозибадорлигини янада оширишга, тадбиркорлик тузилмалари ва давлат бошқаруви идораларининг ўзаро ҳамкорлиги асосида қўйилган масалаларнинг ижобий ечимни топишга хизмат қилади.

Иккинчидан, давлат-хусусий шерикчилик алоқаларини ривожлантириш давлат бошқаруви субъектларининг муҳим устувор йўналиши бўлмоғи лозим. Чунки ҳамкорлиkning муваффақияти бошқарилувчи объектлар олдига қўйилган муҳим вазифаларнинг қай даражада англаб етилганлигига боғлиқдир.

Учинчидан, АКТ соҳасининг жадал тараққиёти давлат-хусусий шерикчилик алоқаларини йўлга қўйишнинг ҳар томонлама асосланган шаклининг танлаб олинишига боғлиқдир.

Тўртинчидан, давлат-хусусий шерикчилигини йўлга қўйиш тартибини ҳуқуқий жиҳатдан асослаш, давлат идоралари билан тадбиркорлик тузилмалари ўртасидаги ўзаро алоқалар тартибини аниқлаштириш талаб этилади.

Бешинчидан, АКТ соҳаси маҳсулотлари ва хизматларига талабнинг муттасил ўсиб бориши бундан буён ҳам АКТ сектори инвестицион жозибадорлигининг юқори бўлишидан далолат беради.

Бир сўз билан айтганда, АКТ секторига давлат-хусусий шерикчилиги алоқаларини изчил жорий этиш истиқболда соҳага корпоратив бошқарувнинг илғор усул ва воситаларини кенг жорий этиш, самарали менежмент тамойилларини қўллаш, яқуний истеъмолчи учун замонавий ва сифатли хизматларни тақдим этиш, билимлар ва технологиялар трансферини ривожлантириш, янги иш ўринларини яратиш, бюджет маблағларини тежаш каби ижобий самарани беради.

Манба ва адабиётлар руйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига Мурожаатномаси. <http://uza.uz/uz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>
2. Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 25 апрелдаги “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги қонуни.
3. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни “Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида” ЎРҚ-598-сон. (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.12.2019 йил, 03/19/598/421-сон.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2016 йил 5 октябрдаги ПФ-4848 сон Фармони.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сон Фармони.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 26 октябрда “Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4853-сон фармони, манба: <http://lex.uz/docs/3056978>.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 26 октябрдаги “Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4853-сон фармони, манба: <http://lex.uz/docs/3056978>.
8. Стратегическое планирование-важный фактор стабильности устойчивого социально-экономического развития страны и регионов: материалы Форума экономистов/под общей редакцией Т. Ахмедова/Ташкент: IFMR, 2019.-592 с.
9. Абулкасимов Х., Расулов Т.С. Особенности научно-технической и инновационной политики стран СНГ, Ближнего и среднего Востока, –Т.: «ТашГИВ», 2017.- 380с.
10. Белова Л. Г. Инновации в мировой экономике. учебное пособие – М.: Экономический факультет МГУ имени М. В. Ломоносова, 2018. -148 с.
11. Виленский П.Л., Лившиц В.Н., Смоляк С.А. Оценка эффективности инвестиционных проектов. Теория и практика. – М.: Дело.2002. -223 с.
13. Друзик Я.С. Свободные экономические зоны в системе мирового хозяйства: Учебное пособие. Мн.: ФУА информ, 2000
14. Бозоров Р.Х. Инвестиция муҳити: омиллари, хусусиятлари, баҳолаш усуллари ва хорижий инвестицияларни жалб қилиш //Иқтисодиёт ва таълим// 2018. №2 -Б.113-123.
15. Каримкулов Ж.И., Умироқов Ж.А. Хорижий инвестицияларни миллий иқтисодиётга жалб этиш йўналишлари ва ҳалқаро тажрибани қўллаш //Иқтисодиёт ва таълим// 2018. №1 - Б.105-113.
16. Пути и механизмы дальнейшего развития и либерализации экономики в свете реализации Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах» Материалы IX/ Форум экономистов/ под общей редакцией к.э.н. Ахмаджанова Ш.Х. Т.: IFMR.2017.-С.489.
17. Каримов М.М., Ильина Д.Н., Акрамов А.У. Состояние и перспективы развития свободных экономических зон в Республике Узбекистан // Брошюра ПРООН, г.Ташкент, 2015. – С. 61.
18. М. Каримов. Свободные экономические зоны Узбекистана - 10 лет развития <https://finance.uz/index.php/ru/mneniya-i-kejsy/4050-svobodnye-ekonomicheskie-zony-uzbekistana-10-let-razvitiya>
19. Financial and Insurance Advisory Services (FIAS), the International Finance Corporation (IFC), the Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA) and the World Bank (IBRD). «Special economic zones performance, lessons learned, and implications for zone development». April 2008, p.3.<http://www.fias.net>
20. Клим И.В. «Свободная экономическая зона как инструмент инновационного развития экономики». «Российский внешнеэкономический вестник», №4, 2008
21. Отчет по отрасли информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан. 2018 АО Национальный инфокоммуникационный холдинг «Зерде».

ХУДУДЛАРНИНГ ЭКСПОРТ САЛОҲИЯТИНИ ОШИРИШДА АХБОРОТ ТИЗИМЛАРИНИ ҚўЛЛАШНИНГ ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ (АНДИЖОН ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА)

**Мамасоатов Дилшод Равшанович –
ТДИУ ҳузуридаги “Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришнинг илмий асослари ва
муаммолари” ИТМ, катта илмий ходим
Каримов Рустамжон Расулжонович –
Давлат бошқаруви академияси, магистрант**

Аннотация: Мақолада ҳудудларни экспорт ҳолатини таҳлили ва ахборот тизимларини қўллашнинг шунингдек улар томонидан маҳсулотларни сотишни ташкил қилиш йўллари, шунингдек, хорижий мамлакатлар тажрибасини ўрганиш натижасида экспортни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари ёритилган.

Таянч сўзлар: экспорт, ташқи савдо, ID карта, экспорт салоҳияти, Интернет-технология, технология, инфратузилма, e-Commerce.